

OD REDAKCJI

Kolejny, 21. numer Zeszytów Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk „Studia historyczne nad architekturą, urbanistyką i sztuką” jest trzecim w historii periodyku tomem, poświęconym problematyce z zakresu nauk o sztuce: historii architektury, urbanistyki i sztuki. Dwa poprzednie ukazały się w latach 2011 i 2017 pod redakcją Iwony Barańskiej („W kręgu kaliskich badań nad sztuką i kulturą artystyczną” 1-2), dokumentując, prezentując i przy tym znacząco rozwijając zakres prowadzonych w Kaliszu i regionie prac naukowych środowiska historyków sztuki. A jest to środowisko bardzo młode, dopiero w latach 2011-2012 zrzeszone w Pracowni Historii Sztuki i Kultury Artystycznej Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, kierowanej z powodzeniem przez I. Barańską. Także i aktualny numer najstarszego czasopisma KTPN poświęcamy wynikom badań historyczno-artystycznych środowiska kaliskiego i regionalnego, w dialogu z pracami badaczek i badaczy z kraju oraz zagranicy. Ta ostatnia okoliczność, szczególnie dla nas istotna, wiąże się z nieco odmienną propozycją tytułu 21. numeru, w którym obok bloku studiów kaliskich i regionalnych możemy zaprezentować teksty dotyczące problematyki środkowoeuropejskiej.

Dziesięć studiów zawartych w niniejszym wydawnictwie kierujemy do szerokiego grona historyków sztuki, architektury, urbanistyki, badaczy miast i historyków zainteresowanych wykorzystaniem źródeł, wynikających z przyjęcia optyki regionalnej. Numer otwiera bardzo interesujący tekst Olivera Sukrowa o dziejach i aspektach planowania jednego z ciekawszych uzdrowisk środkowoeuropejskich na początku XX wieku – Lázně Jeseník/Gräfenberg. Z wciąż mało rozpoznany zagadnieniem studiów nad periodykami branżowymi mierzy się Melinda Harlov-Csortán, analizująca węgierskie czasopismo o ochronie zabytków w drugiej połowie XX wieku pod kątem zawartości i zagadnień ideowych oraz instytucjonalnych. Iwona Barańska, również pracując ze źródłami prasowymi, przedstawia dokumentację i problematykę działalności głównych polskich stowarzyszeń promujących sztukę końca XIX wieku z perspektywy Kalisza. Z kolei Remigiusz Grochowiak porusza zupełnie dotąd niezbadaną, zapomnianą sprawę planów budowy w Kaliszu początków XX stulecia sieci tramwajowej, osadzając ją na szerszym tle historycznym. W kolejnym, równie interesującym i pionierskim artykule, Mateusz Rabiega omawia koncepcje i poglądy niemieckiego konserwatora zabytków z okresu I wojny światowej, rekonstruując jego koncepcje odbudowy zniszczonego centrum miasta. W niniejszym numerze znalazły się też dwa artykuły Anny Tabaki. Pierwszy z nich ma charakter komunikatu badawczego, dotykając

nieprzebadanych aspektów społeczno-politycznych budowy i funkcjonowania teatru miejskiego w Kaliszu międzywojennym; jest to zapowiedź szerszych badań i zachęta do dyskusji. W kolejnym artykule, rozrysowanym na bardzo szerokim tle historycznym, A. Tabaka w niezwykle interesujący sposób rekonstruuje i reinterpretuje polityczne aspekty mitu Kalisza jako „najstarszego miasta w Polsce”, wywodzące się z przełomu lat 50. i 60. XX wieku. Z kolei Bogumiła Celer w interesującym tekście przedstawia postać scenografki Anieli Wojciechowskiej, prezentując znakomite zbiory specjalne Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu. W trzecim, ostatnim bloku tematycznym znajdziemy trzy artykuły, dotyczące zabytków z regionu kaliskiego. Teresa Sokół przedstawia wyniki rozpoznania dziejów protestantów na terenie staropolskiego województwa kaliskiego w kontekście ich działalności budowlanej, szczególnie tworzenia nowych obiektów kościelnych. Z kolei Dominika Płócienniczak proponuje wstępnie porównawczą historię dziewiętnastowiecznej architektury wiejskiej w rejonie Kalisza i Sieradza, opierając się na ekspozycjach w muzeach typu skansenowskiego. Dział studiów zamyka praca Marty Gołembiewskiej, przedstawiająca w zarysie historię przebudowy średniowiecznego kościoła rzymskokatolickiego w Stawiszynie na przełomie XIX-XX wieku w kontekście dziejów parafii.

Zapraszam również do lektury ciekawego poznawczo artykułu recenzyjnego Macieja Błachowicza o nowej książce Stanisława Małyszki, poświęconej kaliskim nekropoliom, jak i trzech sprawozdań z konferencji naukowych, jakie mimo trudnych warunków epidemii COVID-19 odbyły się w 2021 roku. Niniejsze wydanie zamykają trzy ważne wspomnienia pośmiertne (Hipolit Raubo, Zbyszko Szmaj, Mieczysław Arkadiusz Woźniak) oraz dokumentacja działalności naukowej, w tym wydawniczej, Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Chciałbym serdecznie podziękować Autorkom i Autorom za trud pracy nad tekstami i owocną współpracę, a wszystkim Recenzentkom i Recenzentom za wsparcie naszej działalności naukowej, życzliwość i wkład w ulepszenie prezentowanych tekstów. Na koniec dziękuję również prof. Krzysztofowi Walczakowi za zaproszenie do stworzenia tego numeru tematycznego i dr Bogumile Celer za opracowanie techniczne wydania. Oddzielne podziękowania należą się dr B. Celer za intensywną, zakończoną sukcesem pracę nad przywróceniem naszemu periodykowi statusu czasopisma obecnego na ministerialnej liście punktowanej.

Makary Górzyński

Ośrodek Badań Regionalnych Akademii Kaliskiej
im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego,
Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk

A WORD FROM THE EDITOR

The current, 21st volume of the Journal of the Kalisz Society of Friends of Sciences, entitled “Studies in the history of architecture, urban planning and art” is the third thematic edition of our periodical, devoted to histories of architecture and art. Two previous volumes were published in 2011 and 2017, edited by Iwona Barańska – “In the circle of Kalisz-related studies in art and artistic culture”, vol. 1-2. Both mentioned editions were important contributions to development of the circle of art historians working in Kalisz and its region. It is worth mentioning that our group of scholars, interested and educated in the field is very young in terms of its networking ties and professional institutions; since 2011-2012 we have been associated in the Workshop of Art History and Artistic Culture of the Kalisz Society of Friends of Sciences, chaired by I. Barańska. Hence, the current volume of the oldest scientific journal of our society is also dedicated not only to contributions of the local and regional circle of scholars but also open to works of scholars from our country, Europe and World, working with regional framing of historical knowledge. The latter condition has influenced the title of the 21st volume, offering various accounts on the history of architecture, urbanism and art.

Ten essays constitute the main body of the 2021 edition; we are happy to address them to different circles of scholars working with histories of art, buildings and towns, interested in regional and local studies, based on a solid archival and source material. The opening – and a very interesting article – was submitted by Oliver Sukrow, who examines in detail planning proposals and development schemes created for the Silesian spa town Lázně Jeseník/Gräfenberg in the 1900s, discussing the very concept of the spa town and its modern planning in various ways. The second contribution, by Melinda Harlov-Csortán, offers a reading of the Hungarian monument protection periodical “Monument Protection” from 1957 to 1990, seen as a unique source to reconstruct ideological positions of heritage protection policies in this country. Author of the following essay, Iwona Barańska, also works with archival volumes of press. In her study she documents different roles of and approaches to art in provincial Kalisz of the late nineteenth Century, as reconstructed from the newspaper “Kaliszanin” with regard to Polish institutions of art promotion in Warsaw and Cracow. In the fourth study of the current volume, Remigiusz Grochowiak works with several non-explored archival sources, aiming at establishment of cable-cars in Kalisz in the 1900s. Exploring his case-study, Readers will be also informed about historical means of public transportation in the town of the nineteenth-twentieth Centuries. Our next Author is Mateusz Rabiega; in his pioneering, short study he offers an outline and discussion of ideas published by the German preservation expert and historian Julius Kohte on the reconstruction of the historic centre of Kalisz, ravaged by German troops in August of 1914. Following two studies were prepared by Anna Tabaka. In the first one she briefly depicts complicated historical situation of the interwar reconstruction

of the Kalisz's municipal theatre, proposing further study of the social, political and ideological messages of its architecture and the very role that theatre as an institution was to serve in the interwar local and national politics. In the second essay, A. Tabaka proposes a definitely new, complex and very interesting reading of the political and ideological components in the historical jubilee of the so called "1800-years" of Kalisz as a town (to be mentioned in Roman sources of the second A.D. as "Calisia"). The mentioned anniversary was organised in 1960 as a prelude to "1000-years of Poland" nationwide celebrations of 1966. The following essay by Bogumiła Celer is an interesting contribution to biography of set designer Aniela Wojciechowska, based on unique archival sources stored in Special Collections Division of Alfons Parczewski Pedagogical Library in Kalisz. In the third part of our main bloc Readers will find three contributions on material culture of the region of Kalisz. Teresa Sokół is an author of a very important research about protestant communities and their religious architectures in the historic Kalisz Voivodeship of the early-modern period (16th-18th Centuries). Dominika Płócienniczak presents an introduction to the comparative history of the nineteenth-Century peasant's and rural architectures and building types in the area of Kalisz and Sieradz, working mostly with objects preserved and moved to open-air museums of architecture. The last study in this volume was written by Marta Gołembiewska. It offers a brief history of the Roman-Catholic parish in Stawiszyn from 1880 to 1940, focused on renovations and alterations in the medieval parish church in this town.

Please let me invite our Readers to reading of an absorbing essay by Maciej Błachowicz, reviewing the new book of Stanisław Małyszko on the histories of cemeteries in Kalisz. In the third thematic section Readers will find reports from various scientific conferences that members of our society attended in 2021, despite difficult conditions caused by the COVID-19 epidemic. In the current volume we publish also two obituary notices of our Colleagues (Hipolit Raubo and Zbyszko Szmaj) and a separate, closing block on the activities of the Kalisz Society of Friends of Sciences.

I would like very kindly thank our Authors for their hard work on submitted essays and fruitful cooperation; let me also express my gratitude to all Reviewers of the current volume for their help and insightful comments. Last but not least I would like to credit prof. Krzysztof Walczak for inviting me to act as an editor of the 21st volume and dr. Bogumiła Celer for her patient work on its graphic edition. And it is also a great pleasure to acknowledge dr B. Celer for her successful efforts to regain for our Journal the official status of the "listed periodical" of the Polish Ministry of Education and Science.

Makary Górzyński
Office for Regional Studies, Calisia University, Kalisz
Kalisz Society of Friends of Sciences